нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки" [8: т. 45: 286].

Цілком слушно стверджує Я. Грицак у книжці "Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота" (2006), що на момент народження І. Франка в Галичині можна було нарахувати найбільше кількасот, якщо не кількадесят людей, які думали про себе як про українців; на час його смерті число їх зросло настільки, що в Галичині заговорили про її "українське завоювання".

Цими настроями, розбудженою Т. Шевченком, розвиненою й утвердженою І. Франком українською національною ідеєю ми живемо й сьогодні.

Література:

1. Белинский В. Собрание сочинений: В 3 томах. – Москва, 1948.
2. Бернштейн М. Франко і Шевченко. – К., 1984.
3. Гнатюк М. І. Франко. Шевченкознавчі студії. – Львів, 2005.
4. Денисюк І. Речник національної ідеї // Літературна Україна. – 3 серп., 2006.
5. Кобилецький Ю. Шевченко і Франко. – К., 1964.
6. Куліш П. Листи до М. Бєлозерського. – Львів–Нью-Йорк, 1997.
7. Шалата М. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К.,1969.
8. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Роман Горак (Львів)

Друга спроба

Після перенесення "Літературно-наукового вісника" до Києва 1907 року, Іван Франко втратив постійний, хоч і не вельми великий, заробіток за його редагування. Питання подальшої співпраці ускладнювалося тим, що через відмову Голови НТШ М. Грушевського видати "Історію української літератури", над якою І. Франко працював довгі роки, відносини з ним привели до того, що І. Франко вирішив порвати з цим виданням назавжди, тобто позбавити себе і того мізерного гонорару, який отримував у часописі додатково за публікацію своїх творів.

Над І. Франком висів борг за хату, який потрібно було сплачувати банку щомісяця. Дружина наполягала на цьому, щоб І. Франко зробив чергову спробу поновити габілітацію і дістати місце приватного доцента у Львівському університеті на основі габілітації 1895 року, оскільки захворів відомий професор Антоні Каліна, який вирішив покинути роботу в університеті і, відповідно, звільнялося місце. І. Франко і цього разу був упевнений, що як і першого разу "Австрія перестане бути Австрією", як запевняв дружину, перш ніж допустять його до університетської ка-

федри. Передбачення І. Франка справдилися вже при першій спробі дістати посаду доктора наук у Львівському університеті. Сенат університету не обстояв І. Франка після відхилення його кандидатури Міністерством, хоча мав на це повне право. Це означало, що проти кандидатури І. Франка було не тільки Міністерство освіти та віросповідань, Намісництво у Львові, але й сам Сенат університету.

Тимчасово І. Франко міг знайти заробіток читання курсу лекцій з української літератури у Вільному університеті в Петербурзі, який запросив його, однак скористатися цією пропозицією І. Франко не міг через те, що йому був віддавна заборонений в'їзд на територію Російської імперії.

Будучи твердо переконаним у провалі його другої спроби, І. Франко подав прохання Сенатові Львівського університету, про що оповів у статті "Історія моєї габілітації", яка була опублікована у № 251 газети "Діло" від 25 жовтня/7 листопада 1912 року. "Аж у 1907 році, – писав він [8: т. 39: 45–49], – усунувши з редакції "Літературно-наукового вісника", я одну хвилину подумав, чи не добре було би ще раз попробувати на основі моєї габілітації з-перед десяти літ осягнути урядове уповноваження у Львівському університеті. Я вніс прохання до деканату філософського факультету, але ніякої відповіді на нього не діждався. Приватно тільки я довідався, що моє прохання було обговорене на засіданні філософського факультету, та там не запала ухвала надіслання його до міністерства освіти, але його відіслано до так званої інгумаційної чи то пак гуманістичної комісії, де воно спочиває й досі".

Саме прохання І. Франка не збереглося, але зберігся протокол № 11 (у загальних справах його номер був 1732) засідання колегії професорів філософського факультету університету під керівництвом професора Смолюховського, на якому було розглянуте питання І. Франка. Засідання відбулося 15 липня 1907 року [1]. На цьому засіданні були присутні професори Цісельський, Пузина, Кручкевич, Ігнатій Закревський, Станіслав Закревський, Твардовський, Фінкель, Зубер, Семірадський, Вітковський, Брухнальський, Толочко, Калленбах, Раціборський, Гадачек, а також представник від доцентського корпусу професор Ерк. З українців присутнім був тільки Кирило Студинський. М. Грушевський був відсутній також. Він перебував у Києві.

Професор Смолюховський відкрив засідання і ознайомив присутніх з новими розпорядженнями, які були прийняті сенатом останнім часом, тобто від № 1722 до сьогоднішнього, яке мало номер 1732. Останнє розпорядження стосувалося прийнятих рішень на засіданні сенату від 11 липня 1907 року. Засідання 15 липня мало закінчувати навчальний рік і наступне вже мало відбутися восени. Після цього декан факультету професор Смолюховський запропонував розглянути справу із переведенням збірки старих монет із університетської бібліотеки в археологічну колекцію Інституту археології. Виявилося, що на це має бути спеціальне розпорядження Міністерства. Питання з монетами на попередньому засіданні було відхилене. І на цей раз справу відклали на пізніше. Рішення було прийнято одноголосно. Опісля декан повідомив, що досі не розв'язано дві справи, які подано протягом

другого півріччя. Першою справою була габілітація доктора Ф. Крессека на кафедру слов'янської філології, а другою справою було подання доктора І. Франка до Міністерства про затвердження рішення сенату філософського факультету університету з 1895 року про надання йому на підставі габілітації 1895 venia legendi з руської літератури. Це подання мало йти від факультету, і декан, як записано у протоколі, "був намірений" відразу переслати це подання per vidi до Міністерства освіти та віросповідань у Відень, але потім після "роздумів" дійшов до переконання, що висилати просто так подання не годиться і потрібно послати його із супровідним листом деканату, в якому викласти суть справи. Професор Смолюховський дійшов висновку послати справу не в міністерство, як просив І. Франко, а до Комісії "для культур гуманітарних", доручаючи їй, аби собі "дібрала відповідні фахові сили". Присутні прийняли це рішення одноголосно.

Зрештою, інакшого рішення сенат, керуючись своїми принциповими позиціями стосовно претендентів типу І. Франка, винести і не міг, а І. Франко, оповідаючи цю історію у статті "Історія моєї габілітації", ні словом не обмовився про причини такого рішення Сенату. Однак долю І. Франка аж ніяк не було вирішено саме на засіданні Сенату 15 липня. Вона була вирішена значно раніше подіями, які відбулися в університеті 10 січня за старим, чи 23 січня за новим стилем 1907 року. "На львівському університеті, – повідомляло "Діло" № 7 від 10/23 січня, – прийшло сьогодні до дуже бурхливих подій. Українсько-руські академіки, спровоковані секретарем Віняржем, побили його. Ректор завізвав поліцію і військо, котре окружило університет. Українсько-руські академіки забарикадувалися, вивісили на університеті руську хоругв і здемолювали університетську авлю і всі залі першого поверху. Заарештовано звиш 200 (двісті) Русинів-академіків і, окружених кордоном кінної і пішої поліції, випроваджено на поліцію. Арештовані співали по дорозі "Ще не вмерла Україна" і інші патріотичні пісні". Це було перше оперативне, без роз'яснень, повідомлення газети "Діло" того ж самого дня, коли сталися розрухи.

Наступного дня "Діло" дало більш розгорнуту інформацію про те, що сталося. "Вчера о год. 11, – писала газета, – перед полуднем зібралося пів третя сотки української академічної молодежи на віче в справі прав української мови на Львівськім університеті, а головно в справі імматрикуляції, котра мала сьогодні відбутися, і мали вислати депутацію до ректора, щоби дав салю на віче. Тим часом в університетському актовому залі відбувалася докторська промоція трьох жидів-ригорозантів і кромі кількох професорів університету були в авлі присутні знакомі і свояки ригорозантів – кілька жидів і жидівок.

Коли на університетських коридорах було вже велике число українських академіків, переходив поміж них секретар університету д-р Вінярж, нечуваний лядський шовініст, зненавиджений віддавна в кругах української академічної молодіжі за своє вороже відношення до неї і її змагань. Переходячи поміж рядами українських академіків, др. Вінярж згірдно глядів на них і півголосом бурмотів "hajdamacka dzicz", "ukrainska dzicz". Рівночасно розійшлася поголоска між академіками, що

д-р. Вінярж постарався вже о се, щоби не допустити до віча. Сі обставини, а також давні гріхи д-ра Віняржа спричинили, що серед українських академіків вибухло велике роз'ярення. Кількох академіків кинулося на д-ра Віняржа і сильно побили його по голові палицями так, що його обілляла кров. Він утратив притомність і упав. Завізовано лікарську поміч і відвезено його додому. Д-р Вінярж дістав по голові дві товчені рани.

Тим часом інша часть українських академістів кинулася на університетську авлю і випустивши з неї "со миром" присутніх там жидів, жидівок і ректора Гризського, що сховався між жидівки, зруйнувало цілу авлю. В кількох хвилях величава саля стала руїною.

Роз'ярена до краю молодіж поломила крісла, столи і фотелі, подерла килими і дивани, подірявила, попорола і понищила образи всіх ректорів: Пінінського, Білінського, Пєнтака і Цвіклінського, – зате образи цісаря і його родини остали не нарушені. В той сам спосіб зруйновано всі салі першого поверху, з виїмком квестури, котру полишено в супокою, так з огляду на те, що там переховуються гроші, як і з огляду квестора, котрий супротив українських академіків поводився завсігди чемно і толерантно.

Рівночасно ще інша часть української академічної молодіжі збудувала барикади на коридорах університетського будинку і замкнула тим доступ до занятого крила будинку. Один з академіків одягнувся в ректорську тогу і берет, і виліз на барикаду, тримаючи в одній руці український прапор, а в другій ніж. За хвилю повівав той сам синьо-жовтий прапор з університетського будинку зі сторони вул. Святого Миколая.

Ректор зателефонував на поліцію – і в годині пів о першу прибули сильні відділи кінної поліції під проводом поліційних комісарів Райнлєндера і Тавера – та окружили університет з усіх боків".

Польські газети в один голос обурювалися на несвідому польську молодь, яку поліція кликала допомогти розправитися з українськими студентами, але ці заклики не знайшли відгуку.

"Цілий той гурт арештованих академіків, – повідомляв цей же ж номер "Діла", – ідучи головними вулицями Львова (Академічною, Оссолінських, Словацького і попри сеймову палату) співав по дорозі патріотичні пісні, як "Ще не вмерла Україна", "Не пора!" і ін. Один з арештованих розвернув синьо-жовтий прапор і ніс його якийсь час, але комісар поліції зобачив се і видер його. На площі Хорущини поліція хотіла провадити арештованих бічними вуличками, але арештовані оперлися сему і остаточно поліція по довгім торзі уступила та згідно з волею арештованих повела їх головними вулицями.

У будинку поліції вміщено всіх арештованих зразу на подвір'ю, а відтак в поліційній касарні. Рівночасно також візвано до поліції яко свідків педелів і професорів, щоби в арештованих пізнали чиновників бучі; однак ті свідки не могли майже нічого пізнати. Переслухуваннє демонстрантів тривало до першої години в

ночи. Всіх арештованих було 153 і всі вони відмовили всяких зізнань. Остаточно по сконфронтуванню зі свідками і по переслуханню випущено на волю всіх арештованих з виїмком двох, а се Дмитра Дірзника (медика) і Лева Ціховського (правника), котрих дальше задержано в арешті [...].

Наші адвокати, д-р Левицький і д-р Федак, інтервеніювали у директора поліції в користь арештованих і приспішили їх увільнення.

Польські газети доносять, що вправді др. Вінярж є тяжко ранений, але рани його не є смертельні".

У п'ятницю основною темою як української, так і польської преси були події у Львівському університеті. Польська преса, окрім лайок та прокльонів на голову українських студентів, повідомляла, що понищено олійні портрети ректорів Людвіка Цвіклінського, Леонарда Пєнтака, графа Леона Пінінського, Л. Білінського, Ант. Малецького, ксьондза Альберта Філярського, Томаша Станецького, ксьондза Делькевича, ксьондза Солецького, Кароля Гітлера, ксьондза Кльоса Жмурка, о. Онуфрія Криницького, Евсебія Черкавського, Радзішевського, Фігера де Рехтборга. Декотрі портрети потоптані. "Gazeta Lwowska" твердила, що "dzicz ruska" ушкодила бюст цісаря і портрет цісаря Фердинанда. Натомість "Діло" доводило, що це справжня брехня. Ніхто й пальцем їх вельможність цісарську не тикнув. Хіба би самі поляки це зробили і спихнули на українців.

"Dziennik Polski" підрахував, що університету нанесено шкоду у розмірі 30 000 корон. Ця ж газета цілком серйозно переконувала читачів, що в ботанічному саду знайдено чимало гайдамацьких ножів, декотрі з них були закривавлені польською кров'ю, що дало привід "Ділові" покепкувати з того, як було розпізнано на ножах польську кров, на що польська преса відповіла, що на гайдамацьких ножах може бути тільки польська кров.

Аби весь світ знав, якими дикунами є українці, в університет були запрошені всі світові агенції, а особливо ті, які мали фотокореспондентів. З того часу й походять декілька фотографій зроблених фотокореспондентами. Тільки завдяки тим світлинам сьогодні відомо, як виглядав актовий зал тодішнього університету, а також ректорський кабінет. Інших документів, які дали опис актового залу, на жаль, досі не виявлено.

Варто зазначити також, усі події розпочалися біля так званої третьої аудиторії, у якій І. Франко 1895 року читав габілітаційну лекцію. 1910 року у тій самій аудиторії відбулися збори українських студентів, після яких на них був вчинений звірячий масований напад, у результаті чого був вбитий студент Адам Коцко.

Після подій, що відбулися в січні 1907 року заняття в університеті проводили й надалі. Не мали де вчитися тільки студенти богословського факультету, бо їхні сім аудиторій були знищені.

Усі без винятку польські газети стверджували, що русинам університету не потрібно. Тóму племені також не потрібно взагалі шкіл. Деякі газети закликали розібратися з професором М. Грушевським, лекції якого гострять гайдамацькі

ножі на поляків і, що через нього розпочалися ще 1905 року розрухи у Львівському університеті. Як посмів той профос говорити на засіданні сенату філософського факультету українською мовою. Йому зробили зауваження раз. А потім вдруге, а він продовжує говорити далі, хоча, як запевняв декан факультету, тієї мови ніхто не розумів. На думку польської преси, до компанії з Грушевським є д-р Дністрянський, якого треба провчити, як і професора Грушевського, коли той повернеться з Києва до Львова. Треба також привести до порядку студентів – богословів, які посилалися на якусь вигадану традицію, буцім їх залікові картки на богословському факультеті мають заповнятись українською мовою.

"Діло" ганьбило тхорячу поведінку двох українських професорів О. Колесси та К. Студинського, які, знаючи про українське віче в університеті, не з'явилися того дня на роботі. Ще ганебніше повівся професор Комарницький, який утік з університету через вікно.

У понеділок 15/28 січня, як повідомило "Діло", відбулися збори професорів університету, де було прийнято рішення, щоб "ректорат й надалі ревниво охороняв польський характер університету і не допускав до викладів нових професорів-русинів, які б шкодили загальній справі". Рішення мало безпосередній вплив на спробу І. Франка дістати роботу у Львівському університеті і було вирішено на основі цієї резолюції вже наперед.

З оцінкою подій, які відбувалися у Львівському університеті з 23 січня до 4 березня, тобто аж до закриття університету, виступив Михайло Лозинський у третій (березневій) книзі "Літературно-наукового вісника". "Відколи тільки піднесено домагання українського університету, на львівському університеті повіяло таким ворожим духом супротив усього українського і сей дух з кожним роком так змагався, що треба було б бути хіба мертвим на точці національних почувань, щоб на се ніяк не реагувати. І в головній мірі завдяки сьому україножобському становищу університетських властей, більшості польських студентів і польської суспільності молодіж реагувала юридичними аргументами до вищих властей, ухвалами зборів, пасивним опором – одним з т. зв. "благородних" способів боротьби. Але все викликало ще сильніше україножобство. Тоді почалися перші признаки реагування, яке виходило поза "законні межі". З тим самим наслідком. І так дійшло аж до демонстрації 23 січня.

Відмова імматрикуляції на українській мові, відмова салі на збори, недобра усмішка, чи навіть провокаційні слова секретаря Віняржа, все те річи, які самі по собі ще не можуть бути тим пальним матеріалом, що спричинив такий вибух, як та демонстрація. Але коли взяти під увагу польсько-українські відносини на львівському університеті за останні роки, то тоді доведеться дивуватися, що вибухла не аж така, але тільки така демонстрація..." [3].

Виступ українських студентів не був сприйнятий однозначно і в українських колах. Газета "Руслан" на чолі з її редактором О. Барвінським заявила, що нерозважний поступок демонстрантів мусить осудити кожний, хто бажає якнайшвидшого

здійснення домагання українського університету. Її підтримав соціал-демократичний радний міста Львова Гудец, який заявив, що поступок демонстрантів зі становища українського народу треба засудити якнайгостріше.

Польська преса вирішила, що настав слушний момент, аби показати світові, що українці не заслуговують на університет, і до того ж на такий університет, де б навчання велося рідною мовою, бо вони звичайні головорізи, такі самі гайдамаки, як і їхні предки. Окрім того, чим скоріше позбавиться цивілізація таких горлорізів, дикунів, голодранців, то буде краще усім. Ця ж польська преса відкрито закликала поляків стати в обороні Львівського університету. Не було жодної газети у Львові, яка б розважливо поставилася до цього питання і хоч би постаралася зрозуміти той відчай, з яким боролися українські студенти проти ксенофобії до них польських шовіністів. Ні, преса закликала до помсти, під якою кожен польський патріот розумів помсту фізичну. До цієї ж помсти закликала й рада міста Львова.

"І так, – коментував події М. Лозинський, – ударено у великий дзвін до загальнонаціонального походу против "гайдамаків". Слідчий арешт, накладений на всіх демонстрантів, був видимим наслідком того. А всі обставини, що попередили арештування, свідчать, що до діла взялися з певним планом. Заждали на розв'язання парламенту, щоб не було де вивести справи перед ширший світ, вислали часть в'язнів з львівського арешту до інших міст, значить, заздалегідь приготовляли місце для великого числа нових "гостей" на довший час. Потім само арештування... Який се насміх над приписами закону, який каже, що слідчий арешт повинен бути накладений таким способом, щоб якнайменше діткнув арештованого. А може бути, що судові власті думали, що арештуючи над раном, коли публіка спить, справді роблять арештованим прислугу, бо не виставляють їх на очі публіки".

Знущання над затриманими студентами, свідоме зволікання слідства призвело до того, що заарештовані українські студенти оголосили голодування, яке тривало чотири дні, і яке сколихнуло весь цивілізований світ, "коли, – писав Сергій Єфремов, – взяти до уваги, що в Австрії, як і загалом скрізь поза границями Росії, масових політичних арештів у ті часи майже не було, а голодний страйк українських студентів, – одинокий масовий голодний страйк політичних в'язнів поза границями Росії, явище, перед яким весь цивілізований світ став як перед чимсь невиданим, нечуваним і неможливим ніде поза межами Росії – тоді повинно також стати ясним "по какому поводу шум" [2].

Вдарила у сполох наскрізь реакційна "Neue Freie Presse", яка у всіх рішучих моментах польсько-української боротьби завжди ставала на польсько-шляхетську службу проти українців. На цей раз вона вдарила у великий дзвін тривоги, що через події у Львові Австрія може втратити у світі репутацію культурної держави. Саме завдяки тривозі за ту репутацію Австрії як держави з демократичними устоями, світ дізнався про голодування українських студентів, яке замовчувала польська преса. Маючи значення світової газети, вона зробила справу настільки голосною у широкім світі, що урядові сфери не могли не рахуватися з подіями у Львові.

Усе це примусило львівський суд 24 лютого основну масу студентів випустити на волю.

“Пам’ятна неділя 24 лютого 1907 року, – писав М. Лозинський, – справді пам’ятна неділя для української суспільності! В ряді змагань і боїв людськості була то мала й незначна подія, але для нас, що від часів польсько-козацьких війн не можемо записати ані одної побіди над нашим історичним ворогом, який усе тільки побивав нас: і в своїй державі й потім, після поділу Польщі, під австрійським пануванням, як за часів абсолютизму, так і в конституційній ері, – для нас се була після довгого – предовгого ряду розгромів перша побіда. І тим пояснює ся таке сильне враження від сього факту в галицькій суспільності” [7].

Коли не вдалося примусити суд засудити українських студентів, кинути їх у в’язниці і домордувати їх там, як це звично робилось, – було вирішено, що справу помсти має доконати саме польське суспільство. Про кращі методи, як погроми, на той час не знали. Кожен польський патріот повинен був взяти участь у тій акції. Русину-гайдамаці потрібно було раз і назавжди відбити бажання мати свої українські школи, гімназії, університет. Ця дика раса, – запевняла преса – не повинна була мати цих благ. А привчити це бидло до такого становища мали патріоти – поляки. Польська преса закликала до погромів. “Те, що писалося в польській шовіністичній пресі, – запевняв М. Лозинський, – протягом цілого тижня після того, як українські студенти вийшли на волю, те, що говорилося 3 березня на польських зборах під покровом найвищих польських авторитетів польської суспільності, все те носить на собі виразний характер “погромної літератури”, погромових промов. А те, чого допустилися всепольські студенти в порозумінню з професорами університету 4 березня, викинувши українських студентів з університету, – це як дві краплі води подібне до “подвигів” “истинно-русских белогвардейцев” в одеському університеті” [7].

Ставало зрозуміло, що ні погромами, ні дикими виступами польських професорів, проблеми з українським університетом не вирішаться. “А тепер, після демонстрації 24 січня зі всіма її наслідками, – дійшов висновку М. Лозинський у згаданій статті, – всякий бачить, що вона посунула справу українського університету та й загалом українську справу в Австрії настільки наперед, що виводи з сього на будучність стають кожному ясні. Досить того, що про заложення українського університету починають думати й говорити як про актуальну справу. І не може бути інакше, бо коли спільна наука Поляків і Українців стала неможливою, – а що вона неможлива, се тепер кожному ясно, то мусить стати окремий університет для Українців. Очевидно, до сього ще не близько, але дуже багато ближче, як перед демонстрацією 24 січня і польським погромом 4 марта”.

Отже, дивною у цьому світлі виглядає спроба І. Франка після всіх цих подій, після дикого розгулу шовінізму, погромів, відвертих закликів польської преси знищувати українців, подати заяву з проханням затвердити його на роботі в університеті на основі його попередньої габілітації. Невже не було зрозуміло, що керівництво цього навчального закладу свято берегло “польськість” Львівського університету,

і її достатньо було вже мати у складі професорів М. Грушевського, через якого все й розпочалось. Мати ще І. Франка, – було понад верх, тим більше, що І. Франко не був би таким як О. Колесса, чи К. Студинський, чи бодай о. Комарницький, який волів вилізти з університету через вікно, щоб, не дай Боже, не бути запідозреним у зв'язках зі студентами.

Очевидно цим можна пояснити не тільки те, що І. Франка не прийняли на роботу, але й ту зневагу, яку продемонструвала вчена рада філософського факультету до нього. Справа, окрім того, не потрапила й на сторінки преси. На захист І. Франка не виступив ніхто. Але... чи не знав І. Франко, що Сенат прийме саме таке рішення, яке прийняв? І чи не свідомо подавав І. Франко прохання саме зараз, наперед знаючи відповідь? Чи своєю заявою І. Франко не давав університету і його керівництву показати свою справжню суть?

Заяву про бажання працювати у Львівському університеті І. Франко подав вже тоді, коли справи навколо університету, здавалось, стихли. "Я подав, – повідомляв він 7 травня 1907 року М. Грушевського, – до міністерства просвіти просьбу, щоб мені дали venia legendi на мою габілітацію з р. 1895 з розширенням програми на славістику і мови викладової на польську і руську. Може б, удалося зайняти місце Каліни" [8: т. 50: 321]. Більше ніяких документів, які б показували розвиток подій досі не виявлено.

Варто зазначити, що подібне ставлення до І. Франка зайняла Російська Академія наук і саме того ж 1907 року. Правда, за інших умов і обставин, хоча суть була одна і та ж.

18 лютого 1907 року Ф. Вовк листом повідомив І. Франка, що на засіданні "Малорусской комиссии" Академії наук російські вчені О. Шахматов, Ф. Корш і Ф. Фортунатов висунули кандидатуру І. Франка у дійсні члени Петербурзької Академії наук. У зв'язку з цим, – писав Ф. Вовк, – вони доручили "попрохати Вас, щоб Ви зробили повний спис Ваших наукових праць, особливо за останні роки... Отже, переказую Вам те прохання і з свого боку дуже прошу цього діла не відкладати, а зараз же таки братися і якнайскоріше заслати той спис Ваших праць, хоч би й на мої руки. Думка перетягти Вас до Петербурзької Академії, казали мені, вже давня, але тепер тільки буде спроможність її здійснити, бо буде вакансія..." [8: т. 50: 587].

"Високоповажний добродію! – писав у відповідь І. Франко. – Спасибі Вам за звістку. Розуміється, я не маю нічого проти того, щоб перенестися до Петербурга, особливо коли се може мати зв'язок з організацією і оживленням наукової праці України. Щоправда, я дійшов тут уже до повного отупіння й апатії, з чим у парі йде почуття упадку і вичерпання моїх духовних сил, та, може, се минеться" [8: т. 50: 320].

Нічого із цього задуму не вийшло. Російська Академія наук звернулася до Ватрослава Ягича, радника цісаря з національних питань і колишнього керівника докторської роботи І. Франка. Він дав різко негативну характеристику І. Франку і порекомендував російському урядові бути обережним з таким питаннями.

До справи І. Франка у Львівському університеті більше не поверталися.

Залишивши всі клопоти у Львові, І. Франко на літо 1907 року виїхав до Криворівні. Приїхав без дружини, тільки з синами Андрієм і Тарасом. Зупинився в о. Волянського, як і в попередні рази. 25 серпня дружина написала йому листа, який уперше був опублікований 2003 року у № 3 "Наукового вісника музею Івана Франка у Львові". У ньому звичайні домашні справи та клопоти, в яких опинилась Ольга Франко, а найперше неприємне безгрошів'я. "У мене лишилося з тих грошей, що ти дав, лиш 10 зл., – продовжувала. До Ґандзі мусілам запросити лікаря, бо якось ножка почала пухнути. Тепер уже добре, ходить без жадного болю. Отже, грошей, певно, мені забракне, бо описове Ґандзі коштує з 10 щомісячно, а Петрови 1 Уг. гульдени. Єсли хочеш, то на 1 вересня пришли квиток до Беднарських хоч на 30 гульд. (К. Беднарський – управитель друкарні НТШ. – *Р. Г.*). Я думаю, що ви лишитеся там, єсли вам добре, хоч до 15 вересня. Однако хлопців наука не почнеться борше, а єсли тобі що треба післати із книжок – я вишлю. Нічого важнішого до тебе нема. Хіба може від Rode" [6].

28 серпня, тобто на свій день народження, І. Франко відповідав на цей лист дружині:

"Я тут наразі відпочиваю від деякої духовної роботи, – писав він у ньому, – і не почуваю до неї потреби. Читаю я й хлопці мало, майже нічого, крім газет, та ось прочитав "Записки Наук. тов. Шевченка" останній том". При кінці листа була дописка:

"Адвокатові Роде і накладцеві Бонді я зараз відписав. Добре, що прислала їх листи" [8: т. 50: 327–328].

На цю приписку та згадку про адвоката Роде дослідники творчості І. Франка та його біографи не звернули уваги. Лист уперше було опубліковано у двадцятитомному виданні творів І. Франка 1956 року [т. 20: 613–614]. Автори публікації та редактори тому тоді до прізвища Роде не дали жодних коментарів. Вдруге лист був опублікований у 50-томному виданні творів І. Франка [8: т. 50: 327] і до згаданої приписки були подані такі коментарі: "Листів І. Франка до цих осіб та відомостей про них не виявлено. Листи до І. Франка (німецькою мовою, з Відня) зберігаються в ІЛ [ф. 3: № 1628, 1638, 1716]" [8: т. 50: 595].

Ще через чотири дні, 2 вересня, О. Франко знову пише до чоловіка: "Дорогий Татуся! Не знаю, чи тобі потрібно буде на що лист Rode, однак посилаю. Завтра, кажуть, процес у Відні" [6]. Далі мова про домашні справи. Ця вістка про процес знову пройшла повз увагу дослідників. У відповіді від третього вересня 1907 року І. Франко, оповівши про свої вакаційні справи, стосовно висилки листів хіба зауважить: "Чому ти шлеш мені неоплачені листи? Адже подвійне порто платити за нізащо" [8: т. 50: 329].

Саме у листах адвоката Роде до І. Франка і крилось продовження історії з другою спробою І. Франка дістати роботу у Львівському університеті.

Перший лист датований 22 вересня 1907 року [3]:

“Вельмишановний пане!

У процесі проти руських студентів я, як захисник частини звинувачених, хочу подати пропозицію, розглянути певні взаємини у Галичині, а власне перш за усе підтвердити свідками, що русинські студенти піддавалися знущанням, що русинським кандидатам усякими хитрощами унеможливлювалися габілітації і ін.

Окрім цього хочу довести, що загальне становище русинського народу набуло такого виразу у настрої русинських студентів перед ексцесами 23/1 та, що намагання отримання власного університету прямо залежить від усвідомлення приниження власного народу у різноманітних життєвих необхідностях.

Для цього для мене було б важливим почути від Вас, котрі моменти у становищі русинського народу потребують особливого висвітлення, та якими саме доказами слід скористатися, аби приниження народу подати сенсаційно.

Власне кажучи, я б хотів, за зразком кьонігберзького процесу над нігілістами, на стіл судових доказів покласти галицький край та таким чином могти покликатися на експертів у галицьких, особливо східногалицьких відносинах.

Тому, перш за все, я дякую Вам, вельмишановний пане, та прошу Вас, крім Ваших роздумів із приводу мого наміру ще й повідомити, чи можу покликатися на Вас як свідка, чи експерта у справі, та кого б Ви могли мені ще назвати, як інформатора, на якого можна покластися.

В очікуванні Вашої цінної відповіді, підписуюся у знак великої поваги.

Др. Вальтер Роде

Придворний і судовий адвокат

Відень, Грабен, 13”.

Цей лист свідчить, що першим до В. Роде як адвоката на процесі українських студентів звернувся І. Франко і пояснив йому всю ситуацію, у якій опинилися українці під протекторатом поляків у Австро-угорській імперії. Очевидно лист І. Франка настільки своїм фактажем вразив Вальтера Роде, що той на його основі чітко вибудував свою лінію захисту студентів, яка зводилася до того, що українські студенти вимушені були виступити проти свавілля польського шовінізму, бо були своїм становищем доведені до такого виступу. В. Роде вирішив запросити на процес І. Франка у ролі свідка або у ролі експерта від галицьких справ, а також просив, чи не міг би І. Франко порадити, до кого у такій справі звернутися. Чи відповів на той лист І. Франко також невідомо, бо 26 серпня В. Роде вислав телеграму І. Франкові. Зміст її був короткий: “Прошу підтвердити одержання мого листа” [5].

Без сумніву, В. Роде добре був ознайомлений із провалом І. Франка у 1895 році і, без сумніву, мусив знати про провал 1907 року. І. Франко мав свідчити на цьому процесові як потерпілий.

І. Франко хотів взяти участь у процесі, але він аж ніяк не встигнув би приїхати до Відня і приїхати вчасно туди з Криворівні, де перебував. Занадто пізно він дістав листа. Його вислала О. Франко тільки 25 серпня. На нього І. Франко відписав В. Роде. Лист був датований 27 серпня. Зміст його невідомий, проте про суть

його можна здогадуватися з наступного листа до І. Франка, датованого 30 серпня 1907 року [4]. Його О. Франко переслала негайно, попередивши чоловіка, що завтра, другого вересня, розпочинається процес над студентами.

“Відень, 30 серпня 1907 р.

Вельмишановний пане!

Із вдячністю підтверджую одержання Вашого листа від 27-го числа.

Культурний портрет із Галичини, як Ви називаєте мій намір розгорнути галицькі питання у студентському процесі, у жодному випадку не є аж так “підготованим, оскільки я уже тижнями займаюся цим питанням, старанно вивчаю дотичну літературу, сподіваюся, що уже осягнув ті факти, що створюють політичне тло студентського руху. Проте, я б радо поговорив із знавцем – практиком цих відносин, аби оберегти моє викладення від перебільшення та неправдивості.

Розгляд не можна перенести, оскільки мені і без того коштувало старань, відкласти його на вересень. Була ініціатива розгляду процесу у кінці серпня, в такий час, коли домогтися будь-якої участі у розгляді справи було б неможливо.

Я назву Вас, вельмишановний пане докторе, у будь-якому випадку як свідка та експерта у ситуації, що склалася із русинським народом, до якої я зводжу урешті усі неспокої.

Якщо ж Ви, у чому хоча й сумніваюся, будете допущені судом, то Ви отримаєте телеграфом повістку на 5 вересня. Для мене, проте, було б дуже важливим, хоча б день перед тим детально обговорити із Вами справу. Прошу також обов’язково повідомити мені прізвища тих панів депутатів, котрі слід подати у зв’язку із порушеннями на виборах 97 року, придушенням страйку польових працівників та плановими знущаннями русинських вчителів. В очікуванні Вашої цінної відповіді, підписуюся з найщирішою повагою

Др. Вальтер Роде

Придворний і судовий адвокат, Відень. Грабен, 13”.

2 вересня 1907 року у Відні розпочався процес проти 17 українських студентів Львівського університету, яких звинувачували “о публичне насильство, тяжке ушкодженє тіла й інші переступства” під час бучі в університеті 23 січня 1907 року, коли було побито вченого секретаря університету Віняржа за образу українців та його ксенофобію, а також на знак протесту проти університетської влади, яка толерувала виступи, подібні до виступів Віняржа.

Преса дуже детально висвітлювала перебіг процесу у Відні, оскільки подібний процес провести у Львові було неможливо через страх перед українцями, які стали на захист студентів. Українських студентів боронили адвокати Андрій Кос, товариш І. Франка, Йоган Іоахім та відомий адвокат Вальтер Роде із Зальцбурга.

Процес планувалося провести протягом трьох днів, однак виявилося, що цей термін закороткий і він тривав тиждень. Його перенесли свідомо у Відень, щоб уникнути демонстрацій та заворушень у Львові, однак і у цьому прорахувалися. Усе, що могло відбутись у Львові, відбулося на очах всієї Європи у Відні і до української

проблеми привернуло увагу моря людей. Шовіністична польська преса відверто і безкарно закликала до погромів над українцями і винищення їх. Терору зазнали всі українські діячі. Дивовижним було те, що на бік української молоді стало чимало польських студентів. Завдяки адвокату В. Роде, процес перетворився у звинувачення галицької адміністрації у знущанні над українцями. І. Франко на процес не був запрошений. Експертом у галицьких справах виступав посол Микола Василько. Згідно з повідомленнями преси, ім'я І. Франка у процесі не звучало. Другий провал І. Франка не дістав широкого розголосу і не дійшов до відома широкої громадськості. Зрештою, від того і так нічого б не змінилося. Польський шовінізм у Галичині став ще жорстокішим.

Суд звів покарання студентів до грошового відшкодування вчинених збитків в університеті.

Українські студенти стали героями і як героїв їх всюди вітали. Від погроз польські шовіністи перейшли у Галичині до дій. Вироком суду був явно незадоволений намісник Галичини граф Андрій Потоцький, який ще лютіше почав проводити політику щодо українців, ображаючи їх національну та людську гідність особисто, а також повністю розв'язавши руки польському шовінізму, який закликав до хрестових походів проти українців.

Уперше за своє існування газета "Діло" у № 191 від суботи 7 вересня 1907 року дозволила собі помістити фотографію 17 студентів віденського процесу, їх адвокатів та посла Миколи Василька, який обстоював студентів. У квітні 1908 року український студент застрелить Намісника цісаря у Галичині графа Андрія Потоцького за його геноцидну політику стосовно українців. Польський шовінізм через деякий час відповість вбивством українського студента Адама Коцка у коридорі університету неподалік аудиторії, де відбувалися події у січні 1907 року.

Після повернення додому в І. Франка почалися різкі кон'юнктивіти та болі голови. Страшний біль у руках не давав спати.

З перенесенням у Київ "Літературно-наукового вісника" І. Франко втратив постійний заробіток. Над головою висів невиплачений борг за хату. З мрією працювати в університеті довелося розпрощатися назавжди.

Література:

1. Державний архів Львівської області (ДАЛО), фонд 26, опис 7, спр. 574, арк. 18–29.
2. Єфремов С. З нашого життя // Рада. – 1906. – № 46.
3. ІЛ, ф. 3, № 1638, арк. 465–466.
4. ІЛ, ф. 3, № 1638, арк. 467–468.
5. ІЛ, ф. 3, № 1716
6. Листи О. Хоружинської до І. Франка // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – 2003. – № 3.
7. Лозинський М. З австрійської України. – ЛНВ. – 1907. – Т. 37. – Кн. 3.
8. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.